

MIKÓ GÁBOR

Ismeretlen országgyűlési emlék a Jagelló-korból

Adatok az 1507 és 1514 közötti országgyűlések történetéhez,
valamint Werbőczy *Hármaskönyvének* elkészültéhez

Napjainkban már-már közhelyszámba megy, hogy a Jagelló-korban sokkal több országgyűlést tartottak és sokkal több törvényt is alkottak annál, mint amennyire az először 1584-ben megjelent nyomtatott törvénytárban (későbbi közkeletű nevén *Corpus Juris Hungarici*) szereplő dekrétumok alapján következtetni lehetne. A Mossóczy Zakariás nyitrai és Telegdy Miklós pécsi püspökök által összeállított impozáns munka hét diétai dekrétumot közöl II Ulászló uralkodása idejéből, az 1981-ben megjelent magyar történeti kronológia ellenben – amelynek vonatkozó részét Szakály Ferenc készítette – huszonhat országgyűlést regisztrál ugyanebből az időszakból.¹ Kubinyi András egyik utolsó tanulmányában huszonkettőt említ, bár az adathoz nem fűzött hivatkozást.² Az 1490 és 1526 közti törvényeket latin–angol párhuzamos szöveggel megjelentető, Banyó Péter, Martin Rady és Bak János szerkesztette legjobb kiadás huszonkilenc Ulászló-kori diétát sorol fel.³ Az 1490 és 1496 között tartott országgyűléseket legújabbban Neumann Tibor gyűjtötte össze és ismertette röviden.⁴ Az elmúlt években örvendetesen megnőtt azoknak a tanulmányoknak a száma, amelyek a Jagelló-kori diétákkal foglalkoznak: ide-sorolhatók mindenekelőtt Kubinyi András, valamint C. Tóth Norbert, Lakatos Bálint és Neumann Tibor írásai.⁵ Ez a tanulmány egy eddig ismeretlen országgyűlési emlék ismertetésével és kiadásával kívánja a témával kapcsolatos ismereteinket bővíteni.

1 Magyarország történeti kronológiája. A kezdetektől 1970-ig. I–IV. Főszerk. Benda Kálmán. Akadémiai, Bp., 1981–1982. (Magyarország történeti kronológiája a kezdetektől 1970-ig négy kötetben) I. 318–338.

2 Kubinyi András: A Jagelló-kori magyar állam. Történelmi Szemle 48. (2006) 292.

3 Decreta regni mediaevalis Hungariae – The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1490–1526. From the manuscript of Ferenc Döry edited and translated by Péter Banyó and Martin Rady with the assistance of János M. Bak. Charles Schlacks, Idyllwild–Bp., 2012. (The Laws of Hungary I/4.; = DRMH IV.) li–liv.

4 Neumann Tibor: Királyi hatalom és országgyűlés a Jagelló-kor elején. In: Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig. Szerk. Dobszay Tamás et al. Argumentum, Bp., 2013. 46–54.

5 Kubinyi András: A magyar országgyűlések tárgyalási rendje 1445–1526. Jogtörténeti Szemle (2006) 3–11.; *Uő*: Az 1505. évi rákosi országgyűlés és a szittyia ideológia. Századok 140. (2006) 361–374.; *Uő*: Országgyűlési küzdelmek Magyarországon 1523–1525-ben. In: Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. Szerk. Neumann Tibor–Rácz György. MTA TTI–PPKE BTK,

I. Az 1507. évi dekrétum problémája

Mossóczy a törvénytár 322–327. lapjain egy húsz cikkelyből álló szöveget közölt, amelyet II. Ulászló hatodik dekrétumának nevezett, hozzátéve, hogy e végzéseket az uralkodó az 1507. évi Szent György-napi országgyűlés végeztével adta ki.⁶ Az artikulusok – többek között – az igazságszolgáltatás hatékonyabbá tételét, a királyi tanács összetételét és az országgyűlés egyes funkcióit tárgyalják, valamint az ország törvényeinek összegyűjtését is előírják. A határozatok régtől fogva ismertek a szakirodalomban, ahogyan már régóta egyöntetű az az álláspont is, hogy ezeket a cikkelyeket Ulászló valójában nem erősítette meg, így tévedés a szöveget dekrétumnak tartani.⁷ Ezt azzal magyarázták, hogy a szövegnek – az uralkodó többi, a *Corpus Juris*ban fellelhető törvényétől eltérően – nincsen sem *preambuluma*, sem pedig megerősítő záradéka. Ez utóbbi hiányából következően egyébként a határozatok keletkezésének pontos idejét sem ismerjük, ezt a törvénytár csak a szöveg élen szereplő címben adja meg.

Már Kovachich Márton György felhívta arra a figyelmet, hogy az artikulusok eredeti példánya nem lelhető fel.⁸ A szöveg 16. századi kéziratos törvénygyűjteményekben maradt fenn, amelyek viszont csak másolatgyűjtemények. Magam nyolc ilyen kollektívát ismerek;⁹ Kovachich még négy további kéziratról is hírt adott,

Bp.–Piliscsaba, 2009. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40.) 125–148.; *C. Tóth Norbert*: Az 1501. évi tolnai országgyűlés. Adatok a királyi adminisztráció működéséhez. Századok 143. (2009) 1455–1481.; *Uő*: Az út Tataig. Országgyűlések 1510-ben. In: A diplomácia választútján. 500 éve volt Tatán országgyűlés. Szerk. László János. Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Igazgatósága, Tata, 2010. (Annales Tataiensis 4.) 9–28.; *Lakatos Bálint*: A tatai országgyűlés és diplomáciai háttere (1508–1510). In: A diplomácia választútján i. m. 29–65.; *Uő*: Haag, Mrakes, Cuspinianus és Helianus. A német és francia követek tárgyalásai a magyar elittel az 1510-es tatai országgyűlés idején. Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei 17. (2011) 223–238.; *Neumann Tibor*: II. Ulászló koronázása és első rendeletei (Egy ismeretlen országgyűlésről és koronázási dekrétumról). Századok 142. (2008) 315–337.; *Uő*: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). Századok 144. (2010) 335–372., 145. (2011) 293–347.; *Uő*: Királyi hatalom i. m. (4. jz.)

6 *Decreta, constitutiones et articuli regum regni Ungariae, ab anno Domini millesimo trigesimo quinto ad annum post sesquimillesimum octogesimum tertium publicis comitiis edita. Cum rerum indice copioso. Tirnaviae, 1584.* – A cikkelyek latin–magyar párhuzamos kiadását ld. Magyar Törvénytár – *Corpus Juris Hungarici*. 1000–1526. évi törvénycikkék. Szerk. Márkus Dezső. Franklin, Bp., 1899. (Millenniumi Magyar Törvénytár) 692–703. – A Döry Ferenc kéziratán alapuló kritikai kiadást ld. DRMH IV. CD-melléklet.

7 *Szabó Dezső*: Magyar országgyűlések 1505–1508. Századok 42. (1908) 712.; *Kubinyi A.*: A Jagelló-kori magyar állam i. m. (2. jz.) 291.; DRMH IV. liii. (A szöveget ld. a kötethez tartozó CD-mellékleten.)

8 *Martinus Georgius Kovachich*: Vestigia comitorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum. Typ. Univ., Budae, 1790. 454.; *Uő*: Supplementum ad Vestigia comitorum. I–III. Typ. Univ., Budae, 1798–1801. II. 341.; *Josephus Nicolaus Kovachich*: Notitiae praeliminares ad Syllogem decretorum comitialium. Trattner, Pesthini, 1820. 319.

9 Ezek az alábbiak: 1. Ilosvay-kódex (Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár [= OSZKK] Fol. Lat. 4023. fol. 257r–v, fényképe: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [= MNL-OL],

ezek azonban jelenleg lappanganak.¹⁰ A *Corpus Juris* kiadása kétségkívül effajta másolatgyűjteményeken alapul, ezek között azonban egyetlen olyan sincs, amelyik a szöveget dekrétumnak nevezné: különböző variációkban bár, de pusztán csak az 1507. évi rákosi országgyűlésen hozott cikkelyekről beszélnek. *Preambulum* és királyi megerősítés a kéziratokban sincs. Miként erre Kovachich utalt, a kéziratok szerkesztői az egyetlen Ilosvay-kódex kivételével a szöveget nem is illesztették be II. Ulászló törvényei közé a kronológiailag megfelelő helyre.¹¹ (Az Ilosvay-kézirat azonban nem a teljes szöveget közli, hanem csak három cikkelyt, és ezek után külön jelzi a megerősítő záradék hiányát.)¹² Valójában tehát az elsődleges források alapján egyáltalán nem is lenne szükségszerű dekrétumról beszélni; ezt a „rangot” a határozatok csak a *Corpus Juris*nak köszönhetően nyerték el. Az azonban, hogy a cikkelyek 1507-ben keletkeztek, meglehetősen biztosra vehető, mert a kéziratok – egy kivétellel – ezt az évszámot adják meg.¹³ Az pedig, hogy 1507-ben György-napkor egyáltalán nem tartottak volna országgyűlést, és a dátum csak a későbbi kéziratok téves évszámmeghatározásának lenne köszönhető, kizárható, mivel a diéta megtartását oklevelek is igazolják.¹⁴

Diplomatikai Fényképgyűjtemény [= DF] 283 251.); 2. Kollár-féle I. kódex (MNL-OL I 7 Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok, Kollár Ádám gyűjteménye 32. k. p. 407–414. – *Kertész Balázs*: Magyar vonatkozású kéziratok törvénygyűjteménye a Bajor Állami Könyvtárban. A Kollár-féle első kódex másolata. Magyar Könyvszemle 127. [2011] 45.); 3. a Bajor Állami Könyvtár Clm. 13192. jelzetű kézirata, fol. 385r–392v. – *Kertész B.*: i. m. 45.; 4. Gregoriánczi-kódex (OSZKK Fol. Lat. 4126. fol. 159r–163r. – *Jánosi Monika*: Gregoriánczi Pál kéziratok törvénygyűjteménye a XVI. század közepéről. Magyar Könyvszemle 104. [1988] 61.); 5. „nagyobb” Nádasdy-kódex (Egyetemi Könyvtár [Budapest; = EK] G 39. fol. 339r–341v, fényképe: DF 283 386.); 6. Festetics-kódex (OSZKK Fol. Lat. 4355. fol. 264v–268r; fényképe: DF 283 252.); 7. „kisebb” Nádasdy-kódex (EK G 40. p. 145–150.; fényképe: DF 283 387.); 8. a nagyszombati jezsuita kollégium kézirata (EK G 41. fol. 347v–350v, fényképe: DF 283 388.). – Vö. még a DRMH IV. CD-mellékletén található kritikai kiadás első jegyzetével.

10 Kovachich, J. N.: i. m. (8. jz.) 371. Az itt olvasható felsorolásban hibásan szerepel a kassai kódex, vö. uo. 348. és DF 2743. 52. – A négy kódexből kettőt („kisebb” és „nagyobb” Esterházy-féle) Döry Ferenc még forgatott, így ezek olvasatai szerepelnek a DRMH IV. CD-mellékletén található kiadásban.

11 Kovachich, M. G.: Supplementum i. m. (8. jz.) 341.

12 Ilosvay-kódex fol. 257v: De premissorum articulorum confirmatione minime constat.

13 Az egyetlen kivétel az ún. nagyobb Nádasdy-kódex, amelyik 1511-et ír. Ezt utóbb 1507-re javították, feltehetően már a nyomtatott *Corpus Juris* alapján, mivel egyúttal a csak abban megtalálható „Ulászló VI. dekrétuma” címet is feltüntették. Ld. a kézirat 339. lapjának rektóját. – A mára elkallódott, ún. „kisebb” Esterházy-kódex elírás folytán 1517-es évszámot tartalmazott, ld. Kovachich, J. N.: i. m. (8. jz.) 353.

14 MNL-OL Diplomatikai Levéltár (= DL) 46 788. („dieta generalis” – *Szabó D.*: i. m. [7. jz.] 712.); DL 30 070. („dieta sive congregatio generalis [...] in civitate Pesthiensi”); DL 22502. („dieta sive congregatio generalis [...] in campo Rakos”); DL 16 167. („Nos Petrus comes de Sancto Georgio et de Bozyn [...] memorie commendamus, quod nobis [...] unacum nonnullis dominis prelatibus, baronibus et regni nobilibus hic Bude [...] constitutis et existentibus”).

II. Az ismeretlen forrás: egy országgyűlési *responsio*

Az e tanulmány tárgyát képező forrás Kassa város levéltárában maradt fenn.¹⁵ Összesen hat lap terjedelmű; tizenkét oldalát az utolsó kivételével – amelyen csak pár sor olvasható – végig teleírták. Címe, dátumot tartalmazó záradéka nincsen. Írója a szöveget cikkelyekre tagolta, amelyeket azonban sem címmel, sem számmal nem látott el. Magam azonban az érthetőség kedvéért a függelékben olvasható kiadásban számozást alkalmaztam, és ezeket használom a tanulmányban is.

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára középkori adatbázisában keletként az 1507. év szerepel. A leírás készítője minden bizonnyal felfigyelt arra, hogy egyes cikkelyek csaknem teljesen megfelelnek a már tárgyalta 1507. évi határozatoknak. Ennek ellenére a datálás nem állhatja meg a helyét, mert a 9. cikkely múlt időben szól II. Lajos koronázásáról, amelyre 1508. június 4-én került sor.¹⁶

A szöveg műfaját tekintve nem törvény, még csak nem is olyasfajta törvénytervezet, mint amilyen az 1514. évi dekrétum kidolgozásával kapcsolatban fennmaradt.¹⁷ Rögtön az első pontból kiderül, hogy a nemesség – vagy képviselői – által a főpapok és főurak részéről előterjesztett cikkelyekre adott válasziratról (*responsio*) van szó. (Semmiképp sem az országgyűlést rendszerint megnyitó királyi propozícióra adott *responsió*ról, hiszen a szöveg címzettjei a főpapok és a főurak.) Kubinyi András adatgazdag, kiváló tanulmányából kitűnik, hogy a korban az országgyűléseken a főurak és főpapok – tulajdonképpen a tágabb királyi tanács – általában a királlyal együtt és a nemességtől elkülönülten tárgyaltak, jóllehet voltak együttes ülésezések is.¹⁸ Az egyes diéták lefolyására a legfontosabb források a különböző, Magyarországon megfordult külföldi követek jelentései.¹⁹ A Kubinyi által idézett nagyszámú forrás között sem találtam azonban olyan iratot, amely a két rend közti tárgyalások egy fázisát teljes terjedelmében megőrizte volna. A most vizsgált dokumentum viszont éppen ilyen, így mondhatjuk, hogy egy, a korból eddig ismeretlen forrástípussal állunk szemben.

A szöveg összesen tizenhárom pontból, másként szólva cikkelyből áll. Ezek időretegeiket tekintve két részre oszthatók: vannak köztük jelen időben fogalmazott egységek, amelyek értelemszerűen egyidejűek magának a *responsiónak* a megszületésével. Emellett találunk olyan cikkelyeket is, amelyek korábbi országgyűlések határozatait idézik. Fontos még megemlíteni, hogy a fennmaradt példány semmiképp nem azonos azzal, amelyet – feltehetően – végül eljuttattak a főren-

15 DF 271 714. Eredeti jelzetét ld. a Függelékben.

16 *Bartoniék Emma: A koronázási eskü fejlődése 1526-ig. Századok* 51. (1917) 42.; Magyarország történeti kronológiája i. m. (1. jz.) 330.

17 *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV*. Ed. Antonius Fekete-Nagy–Victor Kenéz–Ladislaus Solymosi–Geisa Érszegi. Akadémiai, Bp., 1979. (Publicationes Archivii Nationalis Hungarici II.: Fontes 12.) 202. sz. (247.), ld. a J-szignálával jelölt szövegváltozatot. Vö. DRMH IV. liv., ahol a fogalmazvány keletkezését július 22. és augusztus 7. közé teszik.

18 *Kubinyi A.: Országgyűlések tárgyalási rendje* i. m. (5. jz.) 6.

19 Uo. 4.

dekhez. Egy, a szöveg írójától eltérő személy ugyanis több cikkely szövegébe belevált, egy teljes pontot pedig ki is húzott. Ennek az ellenőrző kéznek a működése értelemszerűen szintén egyidejű a *responsio* készültével, hiszen utóbb, annak benyújtása után, de legfőképp az adott országgyűlés berekesztése után már nem lett volna oka javítani a szövegen. A válaszirat fennmaradt példánya tehát egy, a végleges változatot megelőzően készült fogalmazvány, amely azonban már nem sokban különbözik a ténylegesen benyújtott végső változattól.

III. A *responsio* tartalma

A szöveg – terjedelme ellenére – mindössze három olyan cikkelyre reflektál, amelyet a főrendek a nemesség elé terjesztettek. Az, hogy az előterjesztés csak három artikulusból állt-e vagy hosszabb volt, de csak egy részére született válasz, a *responsio* utolsó cikkelyéből derül ki. Ebben a nemesek feltételül kötik ki a tárgyalat, elméletileg három – valójában, mint látni fogjuk, több – pontról való megegyezést ahhoz, hogy további kérdésekről, úgymint a közelebről meg nem jelölt ellenséggel vívandó háborúról, illetve a „királyi felség helyzetéről/állapotáról” (*de regie maiestatis statu*) tárgyaljanak.

Mi volt ez a három előterjesztett pont? Az első a háború vagy béke kérdéséről (*de pace videlicet vel bello*) szólt. Ezt az előterjesztett cikkelyt a nemesség elfogadta, így sajnos nem részletezik a tartalmát. Mivel azonban, mint láttuk, a válaszirat utolsó cikkelye a háborúról való tárgyalásról még jövő időben beszél, feltehető, hogy ez a cikkely konkrét intézkedéseket nem tartalmazott, inkább csak általános elveket fogalmazhatott meg.

A főrendi előterjesztés második artikulusáról többet tudunk meg, ebből ugyanis a válaszirat szó szerint is idéz: „Brevis brevium iudicia continue celebrentur, ne pauperes nobiles per potentes opprimantur etc.” A cikkelyt a nemesek azzal akarták kiegészíteni, hogy ne csupán a rövid határidős idézéssel indult ügyeket²⁰ tárgyalják folyamatosan, hanem minden, bármiféle hatalmaskodással kapcsolatos ügyet is. Ennek oka minden bizonnyal az volt, hogy a bíróságok nem minden hatalmaskodási panasz esetében adtak ki rövid határidőre szóló idézést. A kérés jogosságának igazolására ezután különböző törvénycikkelyeket vezettek elő, szám szerint hatot (ezek adják a *responsio* 3–8. pontjait). Ezek közül az első (3. pont) egyrészt megerősíti az 1498. évi dekrétum 8. artikulusát, amely előírta, hogy a hatalmaskodási ügyeket törvénykezési nyolcadokon kívül tárgyalják, továbbá a 2. és 7. cikkelyeit is, amelyek nemesi ülnököknek a királyi tanácsba, illetve a nyolcados törvényszékek ítélőszékeibe való beválasztásáról rendelkeztek. Ezek mellett a 3. pont még további intézkedéseket is tartalmaz az ülnökökről, többek között a fizetésükkel kapcsolatban. Összességében a válaszirat e pontja kis eltérésektől elte-

²⁰ A brevis brevium-fogalomra ld. *Hajnik Imre*: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt. MTA, Bp., 1899. 212.

kintve nem más, mint a már emlegetett 1507. évi országgyűlésen megfogalmazott (és a *Corpus Juris*ban is szereplő) 3. cikkely.

A *responsio* következő, 4. pontja rövid, arról szól, hogy az uralkodó az ország ügyeit a tanáccsal együtt intézze, ahol a nemesi ülnökök is helyet kapnak. Ez a határozat az 1507. évi 5. artikulusnak egy részlete.

A válaszirat 5. pontja szerint a király „bírói pecsétje, amely alatt a főbenjáró ítéletek kelnek” átadandó egy jogban jártas világi személynek, akit az uralkodó a tanáccsal egyetértésben választ ki. Ez a cikkely is szerepelt az 1507. évi határozatok között,²¹ ám a *responsio* végleges változatába nem került be, ugyanis a szöveget ellenőrző kéz az egész artikulusot kihúzta.

A *responsio* 6. pontja szerint, mivel egy-egy nagyobb nyolcadon – azok ritkása miatt – az ügyeknek csak töredéke („huszada vagy negyvenede”) kerül tárgyalásra, az ítélmesterek a felvett és tárgyalásra kerülő perek listáját függesszék ki a bíraskodás helyszínén (szó szerint: „a bíróság épületében” – *in domo iudicialia*), hogy a költséges és hiábavaló várakozást a perlekedők el tudják kerülni. Ennek a határozatnak semmilyen ismert országgyűlési dekrétumban nem találtam nyomát. Éppígy a következő, 7. cikkelynek sem, amely az írásba nem foglalt törvények és szokások értelmezési problémái okozta anomáliákra hívja fel a figyelmet. Ez utóbbihoz szorosan kapcsolódik a *responsio* 8. pontja, amely ahhoz kéri a főrendek támogatását, hogy amennyiben az ország törvényei – korábbi kérésüknek megfelelően – már össze vannak gyűjtve, azokat a király hirdesse ki és erősítse meg. Hasonlót egyébként – bár az itt olvashatónál sokkal rövidebb formában – már 1504-ben és 1507-ben is kért az országgyűlés.²²

Bár, mint láthattuk, a nemesség eredeti kívánsága a főrendi előterjesztés második pontjával kapcsolatban elvileg csupán annyi volt, hogy a hatalmaskodási ügyeket is folyamatosan tárgyalják a kúriai bíróságok, valójában az igazságszolgáltatás egészét illetően nagyszámú követeléssel álltak elő. Ténylegesen azonban ennél bizonyos értelemben kevesebbről volt szó. A forrás utolsó előtti, 12. pontja ugyanis hangsúlyozza, hogy minden, a *responsió*ban idézett cikkelyt megerősített már korábban az uralkodó, az egyetlen kivételt a törvények összeírását sürgető artikulus (8. pont) jelenti, amelyet a *responsió*val egy időben fogalmaztak. Valójában tehát régebbi – hozzátehetjük: nyilván be nem tartott – határozatokat akartak újból törvénybe foglaltatni.

De mikor erősíthette meg a *responsio* 3–7. pontjait az uralkodó? Egyáltalán melyik uralkodóról van szó: II. Ulászlóról vagy pedig II. Lajosról? A szöveg egyszer sem nevezi meg, személye mégis könnyen azonosítható. Láttuk, hogy a törvények összegyűjtését szorgalmazó 8. pont egyidejű magával a válaszirattal. Ebben pedig az áll, hogy „az elmúlt évi Szent Mihály-napi nyolcados törvényt végzetével” mindazok, akik „jelen voltak”, kérték az uralkodót a törvények és dekrétumok összeírására, aki ezt a tárnokmesteren keresztül „István mesterre” bízta. „István mester” vitán felül azonos Werbőczyvel, akiről eddig is tud-

²¹ Mint a törvénykönyv 4. cikkelye.

²² Ld. az 1504. évi 31. és az 1507. évi 20. cikkelyeket.

tuk, hogy a *Tripartitum* elkészítéséhez Ulászló utasítására fogott hozzá. Ennek megfelelően forrásunk csakis II. Ulászló 1516-ban bekövetkezett halála előtt íródhatott.

Említettem azt is, hogy a válaszirat 6. és 7. pontjait egyetlen Ulászló kori diéta határozatai között sem találtam meg. Tudva azonban, hogy jóval több országgyűlést tartottak a korban, mint ahánynak a törvénykönyve fennmaradt, ezek valamelyik mára fenn nem maradt dekrétumból vagy dekrétumokból származhatnak. A 3., 4. és 5. pontok azonban – erre már szintén felhívtam a figyelmet – csaknem szó szerint azonosak a tanulmány első részében már tárgyalt 1507. évi országgyűlés egyes végzéseivel. Gondolhatnánk, hogy az uralkodó e cikkelyeket akkor erősítette meg. Csakhogy, mint láttuk, a szakirodalom helyesnek tűnő álláspontja szerint ezeket a határozatokat 1507-ben Ulászló valójában *nem* erősítette meg.

Választ az utóbbi a problémára a *responsio* 9. és 10. pontjai adnak. A 9. pont jelen időben íródott. Megtudjuk belőle, hogy mivel volt kapcsolatos a főrendek előterjesztésének harmadik pontja, forrásunk ugyanis szó szerint idézi a kezdő szavait: „Ea, que circa regni defensionem ordinabuntur, ab omnibus observentur etc.” A 9. pont tárgyalására még visszatérek, egyelőre röviden annyit, hogy az ország siralmasnak lefestett állapotáért a törvények be nem tartását okolták. Ezt követően pedig a problémák megoldására egy olyan cikkelynek követelték az – újbóli – elfogadását, amelyet II. Ulászló a fia, Lajos koronázásakor (1508-ban) már egyszer megerősített. Ezt a cikkelyt ismét teljes szöveggel idézték, amely a *responsio* 10. pontját alkotja.

Miről is van ebben szó? Többek közt először is arról, hogy amennyiben a felperes a perét véglegesen megnyerte, kérje a királytól a bírói ítélet karhatalommal történő végrehajtását. Amennyiben a király ezt nem tenné meg, a felperes részére adjon ki olyan parancslevelet, amelyben a nádort, vagy az országbírókat vagy a főkapitányt – akinek a tisztségét akkor, 1508 tavaszán a nádor és Szapolyai János együtt viselték – bízva meg az ítélet végrehajtásával, akik erre katonai erő bevetésével jogosultak. Azok birtokait, akik az elítéltet támogatják, az (eljárás) költségeik fejében a király örök adományul az eljáró főméltóság(ok)nak adományozza. Amennyiben az ítélet végrehajtásához elégséges a megye katonai ereje, és a pernyertes felperes ilyen értelmű oklevelet kapott az ügy bírójától, és ha az uralkodó is ilyen parancslevelet adott ki, akkor a megye is eljárhat a szóban forgó ügyben.

Ez a hosszú cikkely azonban nem pontosan az 1508-ban elfogadott formájában került a főrendek elé, ugyanis a forrásunkat ellenőrző kéz ebbe is többször belejavított. Szerencsére ezt azonban úgy tette, hogy az eredeti fogalmazat is olvasható maradt. Először tehát ezzel foglalkozom, annál is inkább, mert ez a *responsio* első, pontosan datálható egysége.

Ami a leglényegesebb: ez a cikkely szinte teljes egészében megtalálható a már sokat emlegetett 1507. évi György-napi országgyűlés határozatai között.²³ Ezzel együtt tehát már négy olyan cikkely található a *responsió*ban, amelyeket

23 Mint a határozatok 1. cikkelye.

eddig csak mint 1507-ben kelt, de a király által nem törvényesített diétai követeléseket ismertünk. Forrásunk alapján viszont nyilvánvalóvá vált, hogy amit a nemesség akkor nem tudott elérni, egy évvel később – nyilván a Lajos koronázásához való hozzájárulásuk feltételeként – négy esetben legalábbis keresztülvitte. Magam ugyanis arra az egyetlen logikusnak tűnő feltevésre hajlok, hogy – bár a *responsio* csak a 10. pontban idézett cikkelynél árulja el, mikor erősítette meg a király, a többi cikkelynél konkrét időpont megnevezése nélkül csak korábbi megerősítésről beszél – azt a három további cikkelyt, amelyek a 10. pontban idézethez hasonlóan először az 1507. évi határozatok között szerepeltek, II. Ulászló egy időben, 1508-ban fogadta el és foglalta törvénybe. Ebből pedig az következik, hogy az eddig ismeretlen dekrétum néhány cikkelye mégis megőrződött számunkra.

Éppen a 10. pontban idézett cikkely esetében azonban az is érzékelhető, hogy 1507-hez képest egy évvel később a határozat egyes részeit már valamivel enyhébben szövegezték. Míg ugyanis 1507-ben azt mondták ki, hogy amennyiben az uralkodó a pernyertes felperes részére nem adna segítséget az ítéletben neki jutott javak visszaszerzéséhez, az ügyet tárgyaló bíró a végrehajtással egyszerűen a nádort, az országbírót vagy a főkapitányt bízta meg.²⁴ 1508-ban, mint láttuk, a három említett főméltóság egyikének szóló, az ítélet végrehajtásával kapcsolatos parancslevelet a felperesnek a királytól kellett kikérni. Másik ilyen változtatás az volt, hogy míg az elítélt pervesztes esetleges támogatóinak birtokai 1507-ben a szöveg szerint a költségeik fejében egyszerűen az ítéletnek érvényt szerző főméltóságnak *járnak*, addig 1508-ban már csak kéri az uralkodót, hogy lehetőség szerint adományozza az adott főúrnak az efféle birtokot.

Végezetül a cikkellyel kapcsolatban említésre méltó még az is, hogy – mivel a szöveget e ponton nem változtatták meg – 1507. György-napkor *már*, 1508 májusában pedig *még* Szapolyai János és a nádor voltak az ország főkapitányai.

A könnyebb áttekinthetőség kedvéért álljon itt a *responsio* tartalma táblázatos formában is.

24 A *Corpus Juris* ennek a cikkelynek az értelmét egyetlen szó cseréjével drasztikusan megváltoztatta.

Az 1507. évi 1. cikkely 1. paragrafusának végén a szöveget fenntartó kéziratos hagyomány minden példányában a „negligeret” igealak áll, ami a „regia maiestas”-szal van egyeztetve, így jelenti a szöveg azt, amit fent összefoglaltam. A *Corpus Juris* azonban a „negligeret” szót „statuerit”-re cserélte, amelynek következtében a szöveg jelentése ekként változott meg: amennyiben a király a pernyertes felperes részére *elrendeli* az ítélet karhatalommal történő végrehajtását, akkor a pert tárgyaló bíró (a végrehajtás ügyében) a három említett főméltóságot keresse meg. – A DRMH IV. kiadása (ld. fentebb, 6. és 10. jegyzetek) a „statuerit” alakot fogadta el, a „negligeret” formát pedig hibásnak minősítette. A *responsio* szövege azonban bizonyítja, hogy a „negligeret” volt az eredeti alak.

A cikkely sorszáma	A cikkely tárgya	A cikkely keletkezési ideje
1.	Vélemény a főrendi előterjesztés 1. pontjáról	A forrással egykorú
2.	Vélemény a főrendi előterjesztés 2. pontjáról	A forrással egykorú
3.	Cikkely a nemesi ülnökökről és a hatalmaskodási ügyekről	II. Lajos koronázásakor elfogadva (1508)
4.	Cikkely a királyi tanácsról	II. Lajos koronázásakor elfogadva (1508)
5.	Cikkely a király „bírói pecsétjéről”	II. Lajos koronázásakor elfogadva (1508)
6.	Cikkely a nyolcados törvényszéki perek nyilvánosságáról	Ismeretlen országgyűlésen elfogadva
7.	Cikkely a nem egységes jogszolgáltatás problémájáról	Ismeretlen országgyűlésen elfogadva
8.	Cikkely a törvények összegyűjtéséről	A forrással egykorú
9.	Vélemény a főrendi előterjesztés 3. pontjáról	A forrással egykorú
10.	Cikkely a bírói ítéletek végrehajtásáról	II. Lajos koronázásakor elfogadva (1508), számos, a forrással egykorú korrekcióval.
11.	Kiegészítés a 10. cikkelyhez	A forrással egykorú
12.	Vélemény a főrendi előterjesztésről	A forrással egykorú
13.	Záró megjegyzés	A forrással egykorú

IV. A *responsio* datálása

1. A Tripartitum és Szapolyai erdélyi vajdaságának tanúsága

Melyik országgyűlésen keletkezett a *responsio*? Ehhez a forrás jelen időben fogalmazott pontjait, illetve a szöveget számos helyen korrigáló kéz bejegyzéseit veszem elsősorban figyelembe.

A *terminus post quem*, mint már láttuk, II. Lajos koronázása. Az első jelen időben fogalmazott pontból (1. cikkely) csak annyit tudunk meg, hogy az országot feltehetően háború fenyegette, amit egyébként a főrendi előterjesztés harmadik, az ország védelmének fontosságát hangsúlyozó passzusa is sejtet (9. cikkely), a szöveg utolsó, 13. cikkelye pedig kétségtelenné tesz. A 2. cikkely datálhatatlan. Segítségünkre van viszont a 8. cikkely, amely a törvények összegyűjtését sürgeti, és amely szintén egykorú a forrással.

Ebben ugyanis, miután megtudjuk, miért is szükséges az „írott törvény” (*lex scripta*) megléte és a dekrétumok összegyűjtése (*comportatio decretorum*), azt olvashatjuk, hogy „az elmúlt évi Mihály-napi nyolcados törvényszék végeztével” a jelen lévő nemesek kérték az uralkodót ennek végrehajtására, aki ezt Werbőczyre bízta. A szöveg úgy folytatódik, hogy a nemesek kérik, hogy amennyiben a munka már elkészült, akkor az uralkodó vizsgálta meg azt az ítélmesterekkel és ülnökökkel, majd hirdesse ki. Mivel köztudott, hogy Werbőczy a *Hármaskönyvet* az 1514. évi, a parasztháború utáni országgyűlésen mutatta be,²⁵ forrásunknak ezt meg-

25 Ld. a *Hármaskönyv* királyi megerősítését. Vö. Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Akadémiai, Bp., 1971. 339.; Kubinyi András: Werbőczy Mohács (1526)

előzően kellett keletkeznie. A fogalmazásból nyilvánvaló az is, hogy a *responsio* elkészítésében Werbőczy maga nem vett részt, sőt talán magán az országgyűlésen sem, hiszen különben aligha kellett volna munkájának elkészültéről feliratban tudakozódni.²⁶ Említésre méltó ugyanakkor, hogy a törvények összegyűjtésének okaként utóbb szinte pontosan ugyanazokat az indokokat sorolta fel, mint amelyek a *responsio* 8. (nemkülönb 7.) pontjában is topikusan megjelennek. Tudniillik, hogy az egységesítetlen joganyag értelmezése vitákat szül még az ország bírái között is; előfordul, hogy hasonló ügyet valaki megnyer, miközben egy ugyanolyan egy másik pereskedő elveszít; egyesek a szokásokra, mások ellenben az írott törvényekre hivatkoznak egy-egy perben; a hatalmasabbak pedig egész sereggel vonulnak fel a tárgyalásra, így kívánván az akaratuknak érvényt szerezni.²⁷ Konkrét szövegszerű egyezések azonban, amelyek azt igazolnák, hogy Werbőczy ismerte a *responsiót*, nincsenek. Ez szintén az ellen szól, hogy ő lett volna a válaszirat szerzője.

Az így adódó 1508 júniusa és 1514 októbere közé eső datálás szerencsére tovább pontosítható, ezúttal a szöveget ellenőrző és számos ponton javító kéznek hála. A *responsiót* ellenőrző személy ugyanis nemcsak a szöveg jelen időben fogalmazott részeit javította, hanem egy esetben – a 10. cikkely esetében – belejavított egy már korábban megerősített szövegbe is. A 10. cikkely eredeti, 1508. évi szövege két alkalommal említi az országos főkapitány tisztségét. Először azzal kapcsolatban, hogy a mindenkori nádorhoz és az országbíróhoz hasonlóan – ha szükséges – segédkeznie kell a bírói ítéletek végrehajtásában. A másik esetben pedig arról szólván, hogy az elítéltet támogatók birtokait a király kegyeskedjék (az ítélet végrehajtását kieszközölő) nádornak, országbírónak vagy a főkapitánynak adományozni. Ez utóbbi esetben magyarázatként megjegyzi, hogy a főkapitányságot jelenleg ketten viselik, mégpedig a nádor, valamint Szapolyai János szepesi örökös ispán.

A *responsio* korrektora mindezt a következőképp alakította át: az elvett birtokok eladományozását a három említett főméltóságnak – természetesen a főkapitányságot viselők megnevezésével együtt – egészében kitörölte a szövegből, és a helyére egy rövid félmondatot illesztett arról, hogy a király ezeket a birtokokat annak adományozhatja, akinek akarja. A főkapitányságot betöltők megnevezését azonban vissza illesztette a szövegbe, mégpedig oda, ahol a főkapitány bírói ítéletek végrehajtásában való kötelező közreműködéséről esik szó. Csakhogy nem teljesen ugyanabban a formában tette, amilyen formában a törölt részben állt. Ugyanis a „vissza illesztett” variáns szerint az ítéletek végrehajtásában a mindenkori nádornak, országbírónak és

előtti politikai pályafutása. In: Tanulmányok Werbőczy Istvánról – Studien über István Werbőczy. Szerk. Hamza Gábor. Professzorok Háza, Bp., 2001. (Magyar Felsőoktatás Könyvek 21.) 73.

26 Werbőczy ekkor egyszerre töltött be országbírói és erdélyi vajdai ítélőmesteri méltóságot. Az 1513 januárjában és februárjában kelt országbírói, ill. az 1512 decemberében kelt vajdai és alvajdai oklevelek (utóbbiból mindössze kettő ismert) egyikében sincsenek adatok arról, hogy kiállításukban Werbőczy közreműködött volna. Sajnos e két hónapból saját oklevele vagy levele sem ismert – mindegyre ld. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa (DL–DF 5.1). <http://mol.arcanum.hu/dldf>.

27 Ld. a *Hármaskönyv* királyi megerősítését.

főkapitánynak – akinek a tisztségét jelenleg a nádor, valamint a szepesi örökös ispán és erdélyi vajda viselik –, ha szükséges, segédkeznie kell.

Miért fontos nekünk az, hogy Szapolyai címei között feltűnik erdélyi vajdasága? Egyfelől pontosítja a *responsio* keletkezésének *terminus post quem*-jét, mégpedig 1508 júniusától 1510 novemberére, hiszen Szapolyai ekkor nyerte el az erdélyi vajdaságot.²⁸ Ezzel a lehetséges keletkezés három évre szűkül, 1511-re, 1512-re és 1513-ra, illetve szóba jöhet még 1514 tavasza.

Elgondolkodtató továbbá, miért volt szükség a szöveg átalakítására. A könnyebb érthetőség kedvéért álljon itt párhuzamosan a két szövegrészlet:

Az 1508. évi szöveg	A módosított szöveg
<p>[...] Si qui vero fuerint, qui fortassis huic convicto et temerario evidententer auxilium prestarent, tunc et ipsi in nota perpetue infidelitatis convicti habeantur. Quorum bona regia maiestas <i>eisdem domino palatino vel iudice curie regie aut suppremo et generali capitaneo regni, cuius officio spectabilis et magnificus dominus Iohannes de Zapolya, comes perpetuus terre Scepusiensis unacum domino palatino in presentiarum fungitur, ratione suarum expensarum</i> perpetuo donare dignetur, conferendique habeat facultatem.</p>	<p>[...] Si qui vero fuerint, qui fortassis huic convicto et temerario evidententer auxilium prestarent, tunc et ipsi in nota perpetue infidelitatis convicti habeantur. Quorum bona regia maiestas, <i>cuique suorum fidelium maluerit</i>, perpetuo donare dignetur, conferendique habeat facultatem.</p>

Az 1508. évi szöveg	A módosított szöveg
<p>(A királlyal a felperes parancslevelet állíttat ki), quibus mediantibus dominos palatinum aut iudicem curie regie, sew supremum et generalem capitaneum totius regni pro tempore constitutos requirat.</p>	<p>(A királlyal a felperes parancslevelet állíttat ki), quibus mediantibus dominos palatinum aut iudicem curie regie, sew supremum et generalem capitaneum totius regni, <i>cuius officio dominus comes Scepusiensis et wayvoda Transilvanus in presentiarum cum eodem domino palatino fungitur</i>, pro tempore constitutos requirat.</p>

²⁸ C. Tóth Norbert: Egy legenda nyomában. Szapolyai János és ecsedi Bátori István viszonya 1526 előtt. Századok 146. (2012) 449.

A birtokadományozással kapcsolatos változtatással a királynak kedveztek, de még inkább tehettek a nádor, az országbíró és a főkapitány túlhatalma ellenében. A másik változtatás számunkra lényegesebb. Alapjában véve semmi nem indokolná a 1508. évi főkapitányok neveinek újbóli feltüntetését, ezek nélkül is tökéletesen értelmes a szöveg. Az pedig végképp nem logikus, hogy Szapolyai erdélyi vajdai címét is hozzátoldották szepesi ispánságához, hiszen a főrendek – természetesen Szapolyait is ideértve – pontosan tudták, hogy 1508-ban nem töltötte be ezt a tisztséget. Eppen emiatt életszerűtlen az a feltevés is, hogy a vajdai cím feltüntetésével „aktualizálták” volna a szöveget. Magam egyetlen magyarázatot tartok elképzelhetőnek, ami alighanem a legegyszerűbb is. Azt tudniillik, hogy ez a betoldás *valóban jelen időben* íródott, vagyis a *responsio* írásakor is ugyanaz a helyzet állt fenn, mint 1508-ban: hogy egyszerre ketten viselték a főkapitányi tisztséget. A cikkely szövege mindenkori főkapitányról beszél egyes számban, ezért érthető, hogy magyarázatképpen feltüntették, hogy a méltóságot ketten töltik be. A válaszirat készültekor pedig éppúgy Szapolyai és a nádor voltak ezek, mint 1508-ban, egyedül ez magyarázhatja a nevek betoldását és Szapolyai rangjának bővítését.

A Jagelló-kori főkapitányokat legutóbb C. Tóth Norbert gyűjtötte össze. 1507 és 1514 között okleveles adat egyetlenegy személyre sincs.²⁹ Szapolyai először 1506-ban – Perényi Imre nádorral és Somi Józsa temesi ispánnal együtt – birtokolta a tisztséget.³⁰ Ezt követően főkapitányként – önállóan – 1514 decemberétől mutatható ki,³¹ ez pedig már kívül esik forrásunk lehetséges keletkezési idején. Az 1505 és 1508 közötti országgyűlések történetét a 20. század elején feldolgozó Szabó Dezső az 1507. évi országgyűlési határozatokat ismertetvén vélte úgy, hogy akkor választhatták meg Szapolyait a nádor mellé főkapitánynak.³² Arra, hogy Perényi Imre nádor mikortól lett volna főkapitány, nem tért ki. Magam arra gondolok, hogy talán az úgynevezett „nádori cikkelyek” 4. pontja alapján – amely szerint a nádor szükség esetén az ország főkapitánya³³ – nem fűzött Perényi eme címéhez kommentárt. A cikkelyekkel a közelmúltban foglalkozó C. Tóth Norbert elemzéséből azonban kitűnik, hogy ezek aligha állják ki a forráskritika próbáját, és legvalószínűbben egy, az 1540-es években keletkezett kompilációról van szó.³⁴ Esetünkben annyi bizonyos, hogy Szapolyai és Perényi okleveleinek *intitulatió*iban sem 1507-ben, sem 1508-ban nem szerepel a főkapitányi címük, miközben a törvénycikkeken igen – az ellentmondást azonban nem tudom feloldani. Ugyanez továb-

29 C. Tóth Norbert: A nádori cikkelyek keletkezése. In: Rendiség és parlamentarizmus i. m. (4. jz.) 40. Vö. Neumann Tibor–Pálffy Géza: Főkapitányi és főhadparancsnoki adományok a 15–16. századi Magyarországon. Levéltári Közlemények 80. (2009) 209–215.

30 C. Tóth N.: Nádori cikkelyek i. m. (29. jz.) 40.

31 Uo. – Így címezi Ulászló 1514. december 9-i oklevele, ld. Monumenta rusticorum i. m. (17. jz.) 219. sz. (299.)

32 Szabó D.: i. m. (7. jz.) 712.

33 Decreta regni Hungariae 1458–1490. Ed. Franciscus Döry–Georgius Bónis–Geisa Érszegi–Susanna Teke. Akadémiai, Bp., 1989. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II.: Fontes 19.) 315.

34 C. Tóth N.: Nádori cikkelyek i. m. (29. jz.)

bá a helyzet Perényi és Szapolyai 1508 és 1514 között kiadott okleveleivel is – egyetlen függőpecsétetes kiadványuk intitulatúrájában sem találtam főkapitányi méltóságuk említését.

2. Az országgyűlések és a végvári háborúk tanúsága

Szerencsére nem kell lemondanunk arról, hogy forrásunk keletkezését az előző fejezetben meghatározott 1511 és 1514 közé eső időn belül pontosabban elhelyezzük. Egyfelől érdemes lehetőség szerint összegyűjteni azokat az országgyűléseket, amelyeket 1511 és 1514 tavasza között tartottak, hogy hátha maradtak fenn olyan oklevelek, amelyek segítségével a *responsio* hozzáköthető valamelyikhez.

A megadott időhatárok között az alábbi országgyűlésekről van tudomásom:

(1) 1511. Szent György-nap, Rákos-mező/Buda.

Ez a diéta egy nevezetes, 36 pecséttel ellátott diploma alapján régóta ismert. Kovachich József Miklós találta meg és adta ki azt az 1511. május 10-én kelt oklevelet, amelyben a rendek kötelezték magukat, hogy két éven keresztül 50 dénárt fizetnek a végvárak fenntartására, és további huszat a királynak kamarahaszna címen.³⁵ Az országgyűlést – amelyen több oklevél formulái alapján az „országglakosok teljessége” részt vett,³⁶ tehát nem valamiféle részleges gyűlésről volt szó – kétségtelenül György-napra hívták össze.³⁷ Bizonyos, hogy a főpapokon, főurakon és nemeseken kívül a szabad királyi városok,³⁸ továbbá a káptalanok is küldtek követeket.³⁹ Ami a tárgyalt ügyeket illeti, mivel dekrétum nem maradt ránk, csak néhány adatot találtam. Minden szabad királyi városra kivetettek 1000 forint összegű *subsidiomot* – az ezt igazoló oklevelek Pozsony és Sopron esetében maradtak fenn.⁴⁰ Ezekben arról lehet olvasni, hogy az országglakosok tárgyalásain szó esett az országba a közeljövőben érkező külföldi követségekről – vagyis külpolitikai kérdések biztosan napirenden voltak –, másfelől a végvárakról, amelyek közül különösen Jajcának és Nándorfehérvárnak volt szüksége megerősítésre. Ismerem to-

35 *Josephus Nicolaus Kovachich*: Monumenta veteris legislationis Hungaricae. Typ. Coll. Reformatorum, Claudiopoli, 1815. 71., vö. DRMH IV. liv. – Az oklevél mai jelzete: DL 22 154.

36 DL 10 1427.; DF 259 563.; DL 22 155., 93 755.

37 Ld. az előbb idézett oklevelek mindegyikét. (Pasqualigo velencei követ március 25-i jelentése szerint II. Ulászló Boroszlóban kelt oklevelében adott parancsot az országgyűlés megtartására. – *Fraknói Vilmos*: Magyarország és a Cambrayi Liga. 1509–1511. IV. Századok 16. [1882] 796.).

38 Pozsony város levéltárában maradt fenn egy „Anno 1511 articuli liberarum civitatum maiestati regie circa festum beati Georgii et post porrecti” címet viselő irat, amely a szabad királyi városok által az országgyűlésen benyújtott panaszokat tartalmaz (DF 243 327.), vö. *Kubinyi András*: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Szerk. Gerevich László–Kosáry Domokos. Akadémiai, Bp., 1973. (Budapest története II.) 174.

39 II. Ulászló király az egr káptalan új kisebb pecsétjét hitelesítő oklevelében úgy ír, hogy a káptalan „ex nostro edicto” vett részt az országgyűlésen. – DF 209 938. Az 1510. évi tatai országgyűlésen a zágrábi káptalan képviselőjének részvételére van adatom: DF 256 353.

40 DF 241 074. (Pozsony); *Házi Jenő*: Sopron szabad királyi város története. I. rész 1–7., II. rész 1–6. Székely ny., Sopron, 1921–1943. I/6. 260. (242. sz.)

vább Perényi nádor két, májusban kelt oklevelét, amelyek közül az egyik a kapornaki, a másik a leleszi konventhez szól, és mindkettő hatalmaskodással vádoltak *iuxta vim et formam generalis novi decreti superinde editi et stabiliti* nádo-ri jelenlét elé idézését parancsolja.⁴¹ Amennyiben itt a *novum decretum* a pár nap-pal korábban zárult országgyűlés törvénykönyvére utal, akkor leginkább az 1498. évi 8. cikkely valamiféle megújításáról lehet szó, ahol a hatalmaskodási ügyek nyolcadokon kívüli tárgyalásáról rendelkeztek. Feltehetően ezen az országgyűl-ésen tárgyalták továbbá azt a végvárok fenntartására betervezett költségvetést is, amelyet sokáig mint 1504-ben kelt iratot tartottak nyilván.⁴²

(2) 1513. Vízkereszt nyolcada, Buda/Pest.⁴³

Erre az országgyűlésre szerencsés módon fennmaradt két meghívólevél is. Az egyiket Várdai Ferenc váci püspökhöz intézte II. Ulászló, a másikat az erdélyi szászokhoz. Ezekből kiderül, hogy a diétát bizonyos végvárok eleste miatt kellett a szokásos György-nap helyett már az év legelejére összehívni.⁴⁴ Az említett várak a szreberniki bánóság területén feküdtek, és 1512 októberében kerültek török kéz-re.⁴⁵ Dekrétum nem maradt fenn, az elfogadott határozatok közül az adózásra vo-natkozókat azonban tartalmazza II. Ulászló 1513. február 9-én Győr megyéhez intézett oklevele.⁴⁶ Az országgyűlés feltehetően valamikor január végén zárult.⁴⁷ A következő hónapokban a király több oklevelében is hivatkozik arra, hogy az „új dekrétum” értelmében a hatalmaskodási ügyeket nem a nagyobb és a kisebb nyol-cadokon tárgyalják.⁴⁸ Hasonlót, mint láttuk, 1498-ban *biztosan*, de 1511-ben is *valószínűleg* becikkelyeztek, így feltehetően a régi határozatot erősítették meg va-lamilyen formában 1513-ban is. Magától értetődik, hogy az elveszett várak vissza-foglalásának kérdése a diéta középpontjában állhatott, de úgy látták, hogy ezeket

41 DF 254 014., 224 777.

42 Kiadása: *Thallóczy Lajos*: Jajeza (bánóság, vár és város) története 1450–1527. Az oklevéltári rész-t szerk. Horváth Sándor. Hornyánszky, Bp., 1915. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára 4.) Oklevéltár CXV. sz. (183–192.), jelenlegi jelzete: DL 21 279/1. – *Kubinyi András*: A szávaszentdemeter–nagyolaszi győzelem 1523-ban. In: Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete. Argumentum, Bp., 2007. 122–123.

43 E helyütt szeretném megköszönni C. Tóth Norbertnek, hogy az általa ezen országgyűlés történetére már összegyűjtött oklevelek jelzeteit megadta nekem. Amennyiben más irodalomra nem hivatkozom, a jelzetek az ő gyűjtéséből valók.

44 DL 82 354. (Várdainak) – említi *Kubinyi A.*: Országgyűlések tárgyalási rendje i. m. (5. jz.) 5.; DF 245 719. (a szász nemzetnek).

45 *Szakály Ferenc*: Nándorfehérvár 1521-es ostromához. Egy királyi adománylevél köztörténeti tanulságai. Hadtörténelmi Közlemények 25. (1978) 491.; *Pálosfalvi Tamás*: Bajnai Both András és a szlavón bánóság. Szlavónia, Európa és a törökök, 1504–1513. In: *Honoris causa* i. m. (5. jz.) 291.

46 DL 91 046.

47 *Pálosfalvi T.*: i. m. (45. jz.) 295.

48 „iuxta contenta generalis novi decreti nostri superinde editi et stabiliti huiusmodi actus potentiarii extra terminos octavales et brevium iudiciorum per nostram maiestatem decidi debent et terminari [...]” – DF 224 832. Ugyanígyen vagy hasonló formulák: DF 224 835.; DL 22 405.; DF 251 402.

időbe telik visszaszerezni.⁴⁹ Egy induló törökellenes expedícióról a királyi oklevelek csak májusban szólnak – igaz, azt úgy említik, mint amit már ezen az országgyűlésen elhatároztak.⁵⁰

(3) 1513. június/július, Szeged.

Erről az országgyűlésről még a közelmúltban is úgy vélték, hogy nem ült össze,⁵¹ 2012-ben azonban C. Tóth Norbertnek sikerült bizonyítania, hogy a diétát mégis megtartották.⁵² Minderre a törökellenes harcok közepette került sor, és a szórványos adatok is arról tanúskodnak, hogy a hadműveletek összehangolása volt a cél.

(4) 1513. Szent Máté-nap, Buda.

Ez az országgyűlés eddig tudtommal ismeretlen volt, amelyhez bizonyára az is hozzájárult, hogy az eddigiektől eltérően csak részleges országgyűlésről beszélhetünk.⁵³ Feltehetően ekkor határoztak arról, hogy – elsősorban a végvárok fenntartása érdekében – a felvidéki bányavárosoktól külön adót szednek be. Két erről rendelkező oklevél fennmaradt Körmöcbánya levéltárában.⁵⁴ Ugyanezekben az oklevelekben szerepel, hogy Ulászló a közeljövőben követet fog indítani a törökhöz. Ulászló 1513 végén a törökhöz küldött követe, Béla Barnabás december 17-én valóban meg is érkezett Drinápolyba.⁵⁵

(5) 1514. március 19., Rákos-mező.

Ez a diéta két forrásból volt eddig ismert. Egyfelől egy velencei követjelentésből,⁵⁶ másrészt egy olyan oklevélből, amely egy Werbőczy ítélőmesteri hivatalában készült formuláskönyvben maradt fenn.⁵⁷ Nemrégiben C. Tóth Norbert talált újabb adatokat. Az általa feltárt, az országgyűlésre vonatkozó forrásanyag szerint a diéta vagy *conventio generalis* témája nem egyedül a Bakócz Tamás által Rómából hozott, a keresztes hadjárat indítását célzó pápai bulla kihirdetése volt.⁵⁸ Noha nyilvánvalóan ez volt a legfontosabb kérdéskör, amelyet a Rákos-mezőn tanácskozó nemesség, illetve a királyi tanácsban jelen lévő

49 I Diarii di Marino Sanuto. I–LVIII. Ed. Federico Stefani et al. Venezia, 1871–1903. (= *Sanuto: Diarii*) XV. 538.; *Pálosfalvi T.*: i. m. (45. jz.) 295.

50 *Iványi Béla*: Eperjes szabad királyi város levéltára. 1245–1526. Ferencz József-Tudományegyetem Baráti Egyesülete, Szeged, 1931. 410/1079. sz.; DF 249 819.

51 *Pálosfalvi T.*: i. m. (45. jz.) 298.

52 C. Tóth N.: Egy legenda nyomában i. m. (28. jz.) 451.

53 Az oklevelek „dieta sew congregatio particularis” (DL 19 646.) vagy „dieta sew conventio particularis” (DL 84 074.) névvel illetik.

54 DF 249 818., 249 815. – A második oklevél újbóli fizetési felszólítás.

55 *Fodor Pál–Dávid Géza*: Magyar–török béketárgyalások 1512–1514-ben. Történelmi Szemle 36. (1994) 211.

56 *Sanuto*: Diarii XVIII. 36. – Wenzel Gusztáv kivonatos kiadásából idézi: *Hermann Zsuzsanna*: Egy pénzügyi tervezettől a Hármaskönyvig. Századok 115. (1981) 122. – Ennek ellenére az 1514. évi eseményekről szóló monográfiában, ill. tanulmányokban nem vették figyelembe Sanuto adatát, vö. *Barta Gábor–Fekete-Nagy Antal*: Parasztháború 1514-ben. Gondolat, Bp., 1973.; *Szács Jenő*: A ferences obszervancia és az 1514. évi parasztháború. Egy kódex tanúsága. Levéltári Közlemények 43. (1972) 213–263. (különösen 213–214.).

57 *Hermann Zs.*: i. m. (56. jz.) 122–123.

58 X. Leó pápa hadjáratot elrendelő bulláját 1514. április 9-én hirdették ki Budán, ld. *Barta G.–Fekete-Nagy A.*: i. m. (56. jz.) 61.

megtárgyaltak, emellett éppen ekkor érkeztek követek Miksa császártól és a török szultántól is. Az előbbivel a Moszkvai Nagyfejedelemség és Lengyelország viszályáról, míg az utóbbival a két fél között kötendő béke ügyében folytak tárgyalások.⁵⁹

Látható, hogy az öt országgyűlés mindegyikén napirenden volt a „törökkérdés”. A *responsiót* azonban olyan diétához kell kötni, amelyen a török ellen indítandó háború kérdése legalábbis fajsúlyos téma volt. 1511-ben erről, mint láttuk, nem szólnak az oklevelek. Az 1513. évi szegedi országgyűlés azért zárható ki, mert ezt már a harcok közepette tartották. Az ugyanezen év Máté-napján tartott *congregatio* csak részleges gyűlés volt, ezen aligha döntöttek háború indításáról, nem is szólva arról, hogy – úgy tűnik – éppen egy, a szultánhoz indítandó követésről határoztak.

Az 1513. januári, illetve az 1514. márciusi országgyűlés között viszont nem könnyű dönteni. Szerencsére azonban van két adatunk, amelyek egyértelműen az 1513. év felé billentik a mérleg nyelvét. Egyfelől a válaszirat egy passzusáról, nevezetesen a 9. cikkely egy részletéről van szó: „Ha mindazon [rendelkezők], amelyeket már számtalanszor megtárgyaltunk, megparancsoltunk és megerősítettünk, kellőképp és valóban be lettek volna és be lennének tartva, nem hallanánk annyi vérontásról, gyilkosságról, panaszárol, szegények elnyomásáról, árvák és özvegyek sírásáról, nem veszték volna el továbbá végvárak sem.”⁶⁰ A végvárak elvesztésének gondja az 1513. januári gyűlésnek képezte a fő témáját. Az országgyűlésre szóló meghívók rögtön az első sorokban említik, hogy a török bizonyos végvárakat elfoglalt.⁶¹ A szreberniki bánóság várainak 1512. októberi bevételével „a török hadvezetésnek először sikerült jelentősebb rést ütnie az 1463/64-es háború óta szilárdan helytálló magyar–horvát végvárrendszer első vonalán”.⁶² Másfelől érdemes idézni annak a már említett oklevélnek egy rövid passzusát is, amely ennek a januári országgyűlésnek az adózással kapcsolatos rendelkezéseit tartotta fenn. E szerint többek között az „ellenség betöréseinek elhárításáról” és „a nemesek elnyomásának megszüntetéséről” folytak a tárgyalások.⁶³ Ez teljesen megfelel a *responsio* tartalmának. Minden valószínűség szerint tehát ezt a meglehetősen feszült hangulatú⁶⁴ országgyűlést használta fel a

59 C. Tóth Norbert: Vita a keresztes hadjárat kihirdetéséről. Az 1514. márciusi országgyűlés. (Sajtó alatt.) – A követekre ld. *Sanuto: Diarii XVIII.* 36.

60 Si enim ea, que iam sepe tractata, sanctita et conclusa atque etiam firmata fuerunt, suo modo observata extitissent, profecto stetissent et starent omnia bene, non tot sanguinum exfusiones, non tante interemptions, non tot clamores, pauperum oppressiones, orphanorum et viduarum vociferationes in regno audirentur, non deinde castrorum finitimorum amissiones contigissent.

61 Ld. a 44. jegyzetben idézett okleveleket.

62 Szakály F.: i. m. (45. jz.) 491., vö. Pálosfalvi T.: i. m. (45. jz.) 291.

63 „[...] tractatus et conclusiones ad propellendas hostium incursiones evitandasque nobilium oppressiones [...]” – DL 91 046.

64 Érdemes ennek alátámasztására idézni a *responsio* 12. pontjának egy részletét: „Ne csodálkozzanak hát uraságtok, hogy ezekben a belügyekben ennyire aggodalmaskodunk, mi, akiket a hatalmasságok úgy gyötörnek, hogy kijelenthetjük, hogy számunkra a külső ellenségtől való félelem és az ezektől a hatalmasságtól való borzadás kevésbé különböztethető meg egymástól,

nemesség arra, hogy – nagyrészt régebbi, de nyilvánvalóan be nem tartott – törvénycikkelyeket újból megerősítsen a kényszerhelyzetben lévő uralkodóval és a főrendekkel.

VI. A *Tripartitum* elkészültének datálása

Az ország törvényeinek összegyűjtését és kihirdetését sürgető 8. cikkely esetében volt már szó azokról a feltűnő párhuzamokról, amelyek az artikulus szövege, illetve a *Tripartitum* királyi megerősítése között mutatkoznak. Mégis úgy tűnik, a *responsio* kidolgozásában Werbőczy nem vett részt. Fontosabb ennél, hogy – immár a válaszirat 1513-ra datálásából kiindulva – a nemesség képviselői az 1512. évi Szent Mihály-napi nyolcados törvényszék zárultával (november végén, december elején) kérték az uralkodótól a törvények összeírását és a dekrétumok összegyűjtését (*conscriptio legis, comportatio decretorum*), aki ezt akkor a tárnokmesteren keresztül Werbőczyre bízta. (Azt, hogy miért éppen a tárnokmesteren keresztül kapta a megbízást, egyelőre nem tudom megmagyarázni.) Amennyiben Werbőczy valóban ekkor kapta először megbízását, és ennek eredménye lett a *Hármaskönyv*, akkor azt szűk két év alatt összeállította. Ha ezt valaki túlon túl rövid időnek ítélné, akkor arra kell a figyelmet felhívni, hogy Werbőczy tízéves országbírói ítélőmesteri múlttal a háta mögött aligha a nulláról kezdett a munkához. (Arra, hogy csak egy korábbi megbízás megerősítéséről lenne szó, a szöveg nem utal.) Továbbá tudtommal ez az *első konkrét* adat, amikor Werbőczy törvénykodifikációs feladatáról szó esik.

Arról, hogy mikor kapott Werbőczy II. Ulászlótól megbízást valamilyen, a hazai jogot egybefoglaló munka elkészítésére, a szakirodalomban jelenleg kétféle álláspont él egymás mellett. Az egyik Fraknói Vilmos és Illés József – máig elfogadott – elmélete, amely szerint Werbőczyt a király már 1504 előtt felkérte erre a feladatra.⁶⁵ Ezt azzal indokolták, hogy míg az 1498. évi 6. és az 1500. évi 10. cikkelyek szerint „azokat a szokásjogi szabályokat kell összeírni, a melyeket a legfőbb bíróságnál alkalmaznak”, addig az 1504. évi 21., illetve az 1507. évi 20. cikkelyek már csupán a „decretumok egybefoglalását” kérik. Ebből az következik,

és nem gondoljuk azt sem, hogy háborúban részt tudnánk venni aggály nélkül, amíg ennyire el vagyunk nyomva, mindig azon gondolkodván és kételkedvén, hogy vajon feleségeinket és gyermekeinket otthon épségben találjuk-e és javainkat érintetlenül vagy felpredálva látjuk-e viszont.” – Köszönöm Lakatos Bálintnak a szöveg értelmezésében nyújtott segítségét.

65 *Fraknói Vilmos*: Werbőczy István. 1458–1541. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1899. (Magyar Történelmi Életrajzok) 60.; *Illés József*: Bevezetés a magyar jog történetébe. A források története. Grill, Bp., 1910. 130. Elfogadja pl. *Barna Mezey*: Der Verfasser eines ungarischen Rechtsbuches aus dem 16. Jahrhundert: István Werbőczy. In: Tanulmányok Werbőczy Istvánról i. m. (25. jz.) 125.; *Kertész Balázs*: Egy II. Ulászló-kori törvénygyűjtemény: A Kollár-féle első kódex. Magyar Könyvszemle 126. (2010) 322.; *Kalotai Noémi*: A kora újkori főúri itinerárium-készítés problematikájának bemutatása Verbőci István példáján keresztül. In: KoraújkorÁsz. Koraújkor-történettel foglalkozó doktoranduszok tanulmányai. Szerk. Kádár Zsófia–Kökényesi Zsolt–Mitropulos Anna. ELTE BTK, Bp., 2014. 166.

hogy 1504-ben már azért nem kérték a szokásjog összefoglalását, mert Werbőczy időközben megkapta a megbízást.⁶⁶

A másik álláspont szerint – konkrét adat erről addig nem lévén – csak annyit lehet tudni, hogy a *Tripartitum* az 1514 előtti években készült. Erre az újabb szakirodalomban találtam példát: nem adott meg konkrét évszámot vagy évszámokat sem Bónis György, sem Kubinyi András, így járt el a *Hármaskönyv* legújabb latin–angol kiadásához írt bevezető tanulmányában Martyn Rady, valamint ugyanezt a véleményt támogatta egy közelmúltbeli előadásában és tanulmányában Tringli István is, felhívva egyúttal arra is a figyelmet, miszerint nem tudjuk, hogy Werbőczy ténykedése előtt meddig haladt előre a hazai szokásjog összegyűjtése.⁶⁷

A vitában semmiképp nem akarok döntőbíróként fellépni, ám számomra úgy tűnik, hogy Fraknoi és Illés elmélete az új forrás ismeretében semmiképp sem tartható. Egyrészt a *responsio* vizsgált cikkelye kifejezetten problémaként utal arra, hogy a „törvények” (*leges*) mellett a „szokások” (*consuetudines*) sincsenek írásba foglalva. Semmi jele annak, hogy egy, a szokásjogot összefoglaló mű már egy évtizede készülne. Másrészt Werbőczy feladata, mint láttuk, nem pusztán a dekrétumok összegyűjtése, hanem a törvény(ek) összeírása is, mert a szöveg szerint a nemesség „szükségesnek látta, hogy létezzen írott törvény” (*necessarium nobis visum est, ut legem scriptam habeamus*). Harmadsorban az is kiderül a szövegből, hogy minderre az egységes és egyenlő jogszolgáltatás miatt volt szükség, mert „írott törvény” nem lévén, a főurak gyakorta valóságos sereggel érkeztek a tárgyalásra, így küzdvén ki maguknak a kedvező ítéletet. A cikkely kifejezetten kéri a királyt, hogy amennyiben a mű elkészül, vizsgálják át az ítélmesterek és az ülnökök (*assessores*), majd az uralkodó erősítse meg, és az ítéleteket attól fogva annak tartalma szerint hozzák. A *lex scripta* tehát valójában egy olyan gyűjteményt jelentett, amelyet a bíróságok tudnak használni. A *Tripartitum* pedig pontosan megfelelt ezeknek az igényeknek. A forrásból továbbá az is világosan kiderül, hogy a törvények és szokások írásba foglalása elsősorban a nemesség érdeke volt. Az elmondottak tükrében úgy vélem: arra, hogy Werbőczy 1504 előtt kezdett volna neki a munkának, semmilyen bizonyíték nincsen. Ellenben pontosan megfelel a *Hármaskönyv* annak, amit 1512-ben a *lex scripta*val szemben megfogalmaztak, és amelynek az elkészítését akkor kétségtelenül órá bízták. Amíg tehát olyan forrás nem bukkan elő, amely igazolja, hogy már korábban is feladatául kapta egy, a hazai (szokás)jogot összefoglaló mű elkészítését, addig az 1512. év végét kell ennek dátumául elfogadnunk.

66 Fraknoi V.: Werbőczy i. m. (65. jz.) 60.; Illés J.: i. m. (65. jz.) 129–130.

67 Bónis Gy.: i. m. (25. jz.) 339.; Kubinyi A.: Werbőczy politikai pályafutása i. m. (25. jz.) 72–73.; Martin Rady: Stephen Werbőczy and his Tripartitum. In: The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary – Decreta regni mediaevalis Hungariae. V. Ed. János M. Bak–Péter Banyó–Martyn Rady, with an introductory study by László Péter. Charles Schlacks, Idyllwild, 2005. xxxiii.; Tringli István: A kora újkori kodifikáció és a Hármaskönyv. In: A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán. Szerk. Máthé Gábor. Nemzeti Közszerkesztési Egység, Bp., 2014. 78.

VII. Összegzés

Az eddig ismert forrásanyag – leginkább követjelentések – alapján már világos volt, hogy a kor országgyűlésein a főrendek (valamint velük együtt a király) és a nemesség rendszerint külön ülészetek, és álláspontjaikat delegációk útján közölték egymással. A most bemutatott válaszirat viszont arra bizonyíték, hogy ez formalizáltabban is történhetett, mint a követek tudósításai alapján gondolhatnánk. Másként fogalmazva, annak a feliratokon és leiratokon alapuló szabályozottságnak a nyomait, ami a Mohács utáni diétákat a Magyar Királyságban jellemezte,⁶⁸ immár 1526 előtti országgyűlés esetében is ki lehet mutatni. Ebből a szempontból egyedülálló forrástípusról van szó.

Tisztábban látunk az 1507. évi országgyűlés dekrétumával kapcsolatban is. Ez a *Corpus Juris*ba ugyan bekerült, de a szakirodalomban már régóta megfogalmazódott az a helyes nézet, hogy ezeket a határozatokat II. Ulászló akkor nem erősítette meg. A *responsio* alapján azonban négy, kifejezetten a belpolitikát érintő cikkelyről kiderült, hogy ezeket a nemesség egy évvel később, 1508-ban, II. Lajos koronázásakor elfogadtatta az uralkodóval. Erről a „koronázási dekrétumról” eddig mit sem tudtunk.⁶⁹

Van a szövegben két további olyan artikulus is, amelyek egy – értelemszerűen 1490 és 1513 között tartott – ismeretlen országgyűlésen vagy országgyűléseken hozott törvénycikkek közül valók. Ezek azonosítása még várat magára.

Ami a nemességnek a *responsió*ban foglalt kéréseit illeti, ezekből a 2. pontban foglaltakat (amelyet láthatólag igen fontosnak tartottak) – hogy tudniillik a hatalmaskodási ügyek pereit is a nyolcadoktól függetlenül, folyamatosan tárgyalják –, nagy valószínűséggel (ismét) megerősítették, ugyanis a következő hónapok királyi oklevelei többször is hivatkoznak egy „új dekrétum” ilyen tartalmú cikkelyére.⁷⁰ Azt, hogy a válasziratban idézett régebbi törvénycikkekből valamelyiket is ártírták

68 A szakirodalomban elfogadott megállapítás, hogy a kétkamarás országgyűlés alapjai a 16. században alakultak ki, majd összetételüket 1608-ban foglalták törvénybe. A vizsgálatok szinte csak a Mohács utáni diétákkal foglalkoztak, amelyet leginkább az magyaráz, hogy forrásaik jelentős része napvilágot látott a Magyar Országgyűlési Emlékek sorozatban. A Habsburg-államba tagozódott Magyar Királyság országgyűléseinek szerkezetébe a középkori formához képest egy új lépcső adódott: míg 1526 előtt a „felsőtábla”, mint láttuk, voltaképp a királyt és a tágabb királyi tanácsot jelentette, addig a Mohács utáni felsőtáblába – amellet, hogy a tágabb tanács szerepét sem töltötte be – a király természetesen nem érthető bele. Ekkor a két tábla a királyi prozopozíciót és leiratokat külön-külön, majd egymással egyeztetve tárgyalta, így fogalmazták meg a feliratokat, ill. *responsió*kat, amelyeket aztán a két tábla nevében terjesztettek az uralkodó elé. Minderre ld. *Benda Kálmán–Péter Katalin*: Az országgyűlések a kora újkori magyar történelemben. MTA TTI, Bp., 1987. (Előadások a Történettudományi Intézetben 6.) 5.; *Jean Bérenger–Kecskeméti Károly*: Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon. 1608–1918. Napvilág, Bp., 2008. 25. (vö. még 57. is), 27., 30.; *Pálffy Géza*: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. História-MTA TTI, Bp., 2010. (História Könyvtár. Monográfiák 27.) 293–297.; *Szijártó M. István*: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. 2. kiad. Balaton Akadémia, Keszthely, 2010. 413.

69 Vö. DRMH IV. liii.

70 Ld. a 48. jegyzetben idézett okleveleket.

volna a – fenn nem maradt – dekrétumban, nem tudjuk, hogyan azt sem, hogy a 10. cikkelyhez fűzött kiegészítést (11. artikus) az uralkodó elfogadta-e.

A *Tripartitum* esetében – tudtommal először – sikerült konkrét adatot találni arra, hogy Werbőczy István mikor kapta a megbízást a munka elkészítésére. Azzal az elmélettel ellentétben, mely szerint több mint tíz évig dolgozott rajta, a *responsio* szövegét alapul véve valószínűsíthető, hogy valójában csak 1512-ben kapta a feladatot, így a művét – bár nyilván nem előzmények nélkül – a korábban gondoltnál sokkal rövidebb idő alatt kellett elkészítenie.

Végezetül, természetesen, többet tudunk magáról az 1513 januárjában tartott országgyűlésről is. Ugyan az elemzett forrásszöveg nem törvény, mégis úgy vélem, hogy a Jagelló-kor törvényhozását bemutató, jövőbeni modern kritikai kiadásban – hasonlóan például a szabad királyi városok 1511-ben, a György-napi diétán benyújtott panaszaihoz⁷¹ – feltétlenül helyt kell kapnia.

FÜGGELÉK

Az alábbiakban következnek a *responsio* szövege. Minden olyan helyen, ahol az ellenőrző kéz megváltoztatta az eredeti fogalmazatot, a főszövegben értelemszerűen a javított változatot adom, hiszen a – fenn nem maradt – tisztázati példányban minden bizonnyal ezek szerepeltek. A jobb áttekinthetőség kedvéért az ellenőrző kéz összes korrekcióját dőlt betűvel szedtem, az eredeti változatot pedig lábjegyzetekben közlöm. Az átírás során az értelmezés megkönnyítésére a szöveg központozását (vesszőhasználatát) modernizáltam, az egybetartozó mondatrészek közötti felesleges vesszőket töröltem. A korszakra jellemző ae helyett álló e-t megtartottam (humanista e caudata nem szerepel a szövegben), de a ci-nek írt és úgy is ejtett ti szótagokat (racione, gracia, eciam) egységesen ti-nek írtam át. Az u/v betűket hangértékük szerint írtam át, megtartva a sew-ban a w betűt, a j-szerű i betűket viszont minden esetben i-nek. A szöveg egyik jellegzetessége bizonyos szavaknál az egybeírás és különírás ingadozása (quot ve, in morari, inter esse, illetve inpeius, impresenciarum); ezeket az értelmezhetőség kedvéért normalizáltam. A szövegben rövidítve írt szóalak egyértelmű kiegészítése ()-ben áll (a 7. és 10. artikusban szereplő zárójeles szövegrészek az eredetiben is így szerepelnek), az artikusok beszámozására, illetve az oldalhatárok jelölésére pedig []-t használtam. A szövegben kezdetük szerint idézett törvénycikk-szövegeket idézőjelek közé tettem.

⁷¹ Ld. a 38. jegyzetet.

Jelzet: Archív mesta Košic (Kassa város levéltára), Supplementum H: Acta diaetalia regni. – Fényképmásolata: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény 271 714. sz.

*

[1.]

[1r] Reverendissimi spectabiles et magnifici domini, domini nobis colendissimi, ad articulos per D(ominationes) V(estras) nobis missos scriptis viceversa respondere visum est.

Super primo itaque articulo, de pace videlicet vel bello cum hoste suscipiendo, non est opus multis inmorari sermonibus, ex rationibus etenim per D(ominationes) V(estras) in ipso articulo declaratis et aliis quoque certis ex causis rationi consentaneis et saluti huius patrie correspondentibus, quas brevitatis gratia obmittimus. Idem articulus, prout positus est, nobis optime placet.

[2.]

Quantum ad secundum articulum, ut scilicet „Brevis brevium iudicia continue celebrentur, ne pauperes nobiles per potentes opprimantur etc.” Quamvis et hic articulus summe nobis placeat, admodumque sit necessarius, verumtamen non solum brevis brevium, verum etiam super universis novis actibus potentiariis, ut ipsa iudicia semper fiant, cupimus, prout et articulum subscriptum superinde posuimus.

[3.]⁷²

Item in sublevamen oppressorum articuli minoris decreti de iudiciorum super actibus potentiariis continua celebratione et iuratorum assessorum in consilio regie maiestatis atque iudiciis interesse debentium electione dudum conscripti per omnia [1v] observentur, hoc addito, quod assessores illi in octavis maioribus sive compareant omnes, sive non, octave nichilominus ipse semper celebrentur. Verumtamen assessor ille, qui non advenerit et octavis in eisdem interesse recusaverit, nisi gravi et evidenti detineatur egritudine, aut alia notabili prepediatur necessitate, in amissione sui officii assessoratus et insuper in solutione seu restitutione illius sumpme, que ad rationem assessoratus sui dari sibi deberet, hoc est, si fuerit prelatus aut baro, in sexingentis, si vero nobilis, in trecentis florenis auri per regiam maiestatem immediate et irremissibiliter exigendis convincatur et condempnetur eo facto, et eo officio assessoratus nunquam amplius utatur. Et regia maiestas unacum ceteris assessoribus et consiliariis suis alium, qui videbitur, loco illius statim eligat, ita tamen, ut eisdem quoque assessoribus de eorum expensis satisfactio impendatur, in quarum quidem expensarum sortem dominis prelatis et baronibus sexingenti, nobilibus vero assessoribus, de medio scilicet regnicolarum electis trecenti floreni auri per unum integrum annum solvantur. Et ad huiusmodi solutionem de singulis portis seu sessionibus iobagonalibus singuli tres denarii per totum regnum, de [2r] universis scilicet bonis et iuribus possessionariis atque civitatibus tam regie et reginalis maiestatum, quam universorum dominorum prelatorum, baronum et regni nobilium, immo etiam nobilibus unius sessionis per vicecomites ac iudices nobilium comitatuum singulis annis modo et ordine ac sub penis et gravaminibus super exactione pecuniarum pro gentium conservatione

72 Vö. Magyar Törvénytár i. m. (6. jz.) 1507:3. tc.

in decreto minori expressatis atque declaratis irremissibiliter et sine defectu exigantur. Pecunieque eiuscemodi exacte manibus duorum hominum per prefatos assessores eligendorum, unius scilicet baronis et alterius mediocris nobilis, fideliter assignentur, quas tandem iidem duo homines assessoribus ipsis distribuere et in ventura postea dieta rationem dominis et regnicolis superinde reddere teneantur, et nemo colonorum, qui vera nobilium regni libertate non fungitur, in hac pecuniarum exactione aliqua libertate potiatur.

[4.]⁷³

Item, quod regia maiestas omnia ea, que negotia huius regni generaliter concernunt, unacum castrorum finitimorum et aliorum notabilium officiorum collatione, cum consilio prefatorum dominorum assessorum et consiliariorum de cetero faciat.

[5.]⁷⁴

Et ut iudicia ipsa commodius efficaciusque [2v] celebrari et malefactores iurique inobedientes etiam per arma et gladio puniri possent, conclusum est, quod a modo deinceps sigillum iuridicum regie maiestatis, sub quo universe sententie capitales alieque littere super punitione penisque malefactorum et capite plectendorum emanari solent, persona secularis bene merita iurisque et litterarum perita teneat, atque regia maiestas cum consilio prefatorum dominorum assessorum et consiliariorum suorum ad conservandum illi conferat.⁷⁵

[6.]

Item, ex quo octave maiores raro celebrantur, multitudo adeo maxima causarum succrevit, ut vix vigesima aut quadragesima interdum pars causarum in celebratione unius octave levari et discuti poterit, unde plurimi nobilium spe et confidentia levationis et adiudicationis causarum suarum ducti, octavarum celebrationem ad finem usque non sine maximis sumptibus prestolantur, et non levatis neque adiudicatis eorum causis ad propria discedere coguntur, quod ne de cetero contingat, magistri prothonotarii seriem causarum levandarum non solum apud se scriptam habeant, verum etiam in domo iudiciaria parieti affigere teneantur, ut ab unoquoque causante, utrum sua causa levari possit nec ne, series ipsa prospici pariter [3r] et discerni queat, ne frustra expensas inexpectantes faciat.

[7.]

Item, quante enormitates et inaudita (ut ita dicamus) scandala, quante deinde contentiones et animarum sepenumero pericula non inter causantes modo, sed inter ipsos quoque iurium regni peritos super interpretatione et intelligentia legum et consuetudinum eiusdem regni hactenus emergerint, quotve iudicia reprobata et aliter ac aliter diversorum iudicum temporibus et in presentiis limitata interdumque lacerata fuerint, nemo sane mentis ignorat, ita, ut crebro in simili causa alter⁷⁶ litigantium triumphum reportare, et alter (pace salvoque honore dominorum iudicum regni dictum esse volumus) succumbere solet.

73 Vö. uo. 1507:5. tc. 1. §.

74 Vö. uo. 1507:4. tc.

75 Az ellenőrző kéz az egész cikkelyt áthúzta.

76 Egykorúlag javítva „aliter” alakról.

[8.]

Alii enim secundum legem, alii vero iuxta consuetudinem regni iudicium pro se fieri deposcunt, unde fomes totius incommoditatis iudiciorum erupit, accedit preterea dominorum et magnatum magna cum catherva sedem iudiciariam ingredientium turbatio et iurium ac iudiciorum erronea ministratio, qui, dum se ratione superari conspiciunt, multitudine vincere contendunt. Iudex autem, quitquid de lege vel consuetudine dicat, quia scripta non est, eadem verborum sententia, qua dicta sua probat, multitudo illa improbat, quapropter, ut more bonorum Christicolarum legibus uti et unicuique de iustitie recta equalique impensione consuluisse, vias deinde et semitas totius iniquitatis in processu iuridico contingentes preclusisse videamur, sumpme et pre omnibus rebus internum statum reipublice concernentibus necessarium nobis visum est, ut legem [3v] scriptam habeamus, pro cuius conscriptione simul et decretorum omnium comportatione superiori anno octavis festi Beati Michaelis archangeli expiratis, qui tunc aderamus, regie maiestati instantissime supplicamus, quod sua maiestas se libenter facturam obtulerat et hoc exequendo medio domini magistri thavernicorum maiestas sua magistro Stephano commiserat. Proinde et D(ominationes) V(estras) supplices petimus, velint nobis in hac parte consentire, seseque iustitie amatores ostendere et maiestati regie nobiscum in eo supplicare, quo sua sacra maiestas oblationi sue correspondere et leges ipsas, si iam scripte sunt, in publicum dare, atque eas per suos magistros prothonotarios et assessores lectitari, ruminari et calculari facere et tandem illas roborantes iuxta earum seriem iudicia semper celebrari facere gratiose.

[9.]

Quantum autem ad tertium punctum per D(ominationes) V(estras) nobis propositum attinet, ut scilicet „Ea, que circa regni defensionem ordinabuntur, ab omnibus observentur etc.”, licet D(ominationes) V(estrae) nil nobis super eo puncto per modum tractatus vel conclusionis scripserint, quia tamen articulus iste, quod videlicet quicquid ordinatur, per neminem observatur, nos dietim pungit, qui periclitationem totius regni tam exterius, quam interius peperit. Si enim ea, que iam sepe tractata, sanctita et conclusa atque etiam firmata fuerunt, suo modo observata extitissent, profecto stetissent et starent omnia bene, non tot sanguinum exfusiones, non tante interemptions, non tot [4r] clamores, pauperum oppressiones, orphanorum et viduarum vociferationes in regno audirentur, non deinde castrorum finitimorum amissiones contigissent. Ne itaque de malo in peius dilabamur, articulum subnotandum non de presenti editum, sed dudum formatum et per regiam quoque maiestatem tempore felicis coronationis serenissimi filii sui, domini scilicet nostri gratiosissimi, domini Ludovici regis etc. confirmatum, in hac parte subnectendum pariter et acceptandum statuimus. Qui sic incipit:

[10.]⁷⁷

Item, ut iudicia et iudiciarie deliberationes frustra de cetero ne fiant, sed actor obtento iam iure suo, quod acquisivit, et causam exinde suscitatum ad finem usque perduxit, infallibiliter potiat, statutum est, prout etiam in dieta festi Beati Michaelis archangeli in anno Domini millesimo quingentesimo quinto evoluto conclusum et per regiam maiestatem approbatum erat, quod a modo de cetero, dum et quandocumque in aliqua causa finalis executio fieri et

77 Vö. Magyar Törvénytár i. m. (6. jz.) 1507:1. tc.

ulterior processus in prosecutione ipsius cause requiri non debet, sed usque ad notam infidelitatis causa eadem deducta fuerit, teneatur actor extractis litteris suis adiudicatoriis regiam maiestatem cum eisdem litteris requirere, quo maiestas sua easdem per arma executioni demandare dignetur. Que si per se ipsam bona et iura possessionaria vel pecunias aut alias res in iudicio reoptentas per arma gladioque et regia potentia (per que iudicio non parentes coerceri solent) actori reddi et restaurari ac ipsum in dominium eorundem bonorum [4v] reoptentorum introduci et collocari facere neglexerit, extunc penes huiusmodi litteras adiudicatorias etiam maiestas sua ad supplicationem ipsius actoris litteras suas preceptorias dare dignabitur, quibus mediantibus dominos palatinum aut iudicem curie regie, sew supremum et generalem capitaneum totius regni, *cuius officio dominus comes Scepusiensis et wayvoda Transilvanus in presentiarum cum eodem domino palatino fungitur*, pro tempore constitutos requirat. Qui personaliter penes huiusmodi adiudicatorias <et> preceptorias litteras sub perpetua amissione dignitatum et officiorum suorum statim gentes ac stipendiarios eorum proprios et nobilem illius comitatus, ubi taliter convictus moram trahit, aut bona iudicialiter reoptenta adiacere dinoscuntur, ac etiam dominorum in eodem comitatu residentium, si sufficiunt, aliter autem vigore presentis statuti aliorum quoque dominorum et vicinorum comitatum et, si opus fuerit, etiam totius regni *iuxta formam decreti* levare et eiusmodi bona sew iura reoptenta expugnare et occupare atque secundum formam et tenorem litterarum adiudicatoriarum actori cum hiis, quibus congruit, etiam super eo iure, quod ratione dicte note infidelitatis sibi provenire debet, omnimodam et indilatam satisfactionem impendere debeant et teneantur. Si qui vero fuerint, qui fortassis huic convicto et temerario evidentem auxilium prestarent, tunc et ipsi in nota perpetue infidelitatis convicti habeantur. Quorum bona regia maiestas *cuique suorum fidelium maluerit*,⁷⁸ [5r] perpetuo donare dignetur, conferendique habeat facultatem.

Quicumque autem dominorum aut comitatum ad requisitionem ipsius domini palatini aut iudicis curie regie vel capitanei generalis, *aut illorum, quibus, ut prefertur, regia maiestas commiserit*, gentes eorum visis huiusmodi litteris adiudicatoriis et preceptoribus regie etc. pro executione earundem gentes eorum infra spatium *trium*⁷⁹ mensium illo mittere neglexerint sew recusarent, tales domini sew comitatus⁸⁰ condempnentur, hoc per expressum declarato, quod prelibati domini palatinus aut iudex curie regie vel supremus capitaneus gentes aliorum dominorum et comitatum⁸¹ preter scitum et consensum regie maiestatis levare nequaquam possint. Hoc etiam addito, quod si comites vel vicecomites gentesque ac universitas nobilem alicuius comitatus ad recuperationem talium iurium sew rerum reoptentiarum sufficiunt, et iudex cause ad requisitionem actoris litteras suas ad eosdem exinde ita dederit, et regia maiestas quoque penes eosdem litteras similiter

78 „cuique – maluerit” helyett eredetileg: „eisdem domino palatino vel iudice curie regie aut supremo et generali capitaneo regni, cuius officio spectabilis et magnificus dominus Iohannes de Zapolya comes perpetuus terre Scepusiensis unacum domino [5r] palatino in presentiarum fungitur, ratione suarum expensarum”.

79 Eredetileg: „duorum”.

80 Ezt követően eredetileg szerepelt még: „consimili pena note infidelitatis”.

81 Ezt követően eredetileg szerepelt még: „in aliis casibus vel ratione aliorum negotiorum”. Ezek helyett az ellenőrző kéz a margón előbb beszúrta, majd ki is húzta a következőket: „demptis istis executionibus ac aliis rebus [regie maiesta]tis et regni, prout in articulo proxime sequenti continetur”.

preceptorias concedere dignabitur, extunc iidem in executione premissa liberam procedendi actorique satisfaciendi habeant facultatem.

Si quispiam vero prescriptorum trium dominorum huiusmodi forte rebellionem per se faceret et iuri parere nollet, extunc alter eorum vel duo ex illis per litteras similiter preceptorias regie maiestatis talem rebellantem iurique non cedentem modo preallegato puniant. Et hoc idem de civitatensibus et quibuslibet personis, si iudicio facto non parebunt, est intelligendum atque faciendum.

Et quod domini wayvoda Transsilvanus et comes Siculorum ac regnorum Dalmatie et Croatiae et Sclavonie banus [5v] in eorum officiolatibus simili perfruantur facultate, *non tamen nisi cum scitu ac aperto consensu regie maiestatis iidem gentes levare in premissis executionibus audeant.*

[11.]

Et hic articulus non solum ad iudiciorum celebrationem, verum etiam⁸² regie maiestatis et regni necessariam exequutionem⁸³ referatur. Ita tamen, ut cum scitu et deliberatione consilioque predictorum assessorum modo iam predeclarato omnes exequutiones tam iudiciariarum deliberationum quam⁸⁴ et⁸⁵ *aliorum negotiorum et necessitatum regni de cetero*⁸⁶ fiant, et dominus quoque cancellarius regius in litteris regie maiestatis super eiusmodi commissione vel exequutione emanantibus sic manum suam apponat: Commissio propria domini regis ex deliberatione dominorum consiliariorum, ut littere citius exequutioni demandentur. *Nemo etiam sub*⁸⁷ *confidentia huius articuli litigiosam litem seu causam pro se minime aut aliquo pacto et colore sibi asservare audeat.*⁸⁸

Hoc tamen additum est, quod si temporum in successu compariretur et cognosceretur hunc articulum premissum esse regie maiestati et huic regno ac regnicolis dammosum et detrimentosum, quod idem articulus possit semper per regiam maiestatem et dominos ac nobiles reformari in melius et rectificari.

[12.]

Item premissos articulos, sciant D(ominationes) V(estre) non in presentiarum conceptos esse, sed dudum, prout premisimus, editos et per regiam maiestatem confirmatos fuisse, preter articulum de lege conscribendo positum, quem propter rationes expressatas de presenti formavimus. Ne mirentur autem D(ominationes) V(estre) tantopere nos hiis rebus interioribus regni sollicitos esse, qui adeo exacerbati per potentes sumus, ut parum interesse indicemus hostis exterioris pavorem et horum potentum continuam formidinem,

82 Ezt követően eredetileg szerepelt: „cunctarum rerum”. Ezt kihúzáván az ellenőrző kéz a helyére beírta: „in exigendis subsidiis”, amelyet azonban szintén kihúzott.

83 A „necessariam exequucionem” szavakat az ellenőrző kéz aláhúzta, és még egyszer a két szó fölött megismételte.

84 Ezt követően eredetileg szerepelt: „aliorum negociorum”. Az ellenőrző kéz ezt törölve helyette beírta: „exigendorum subsidiorum predictorum”, amelyet azonban szintén kihúzott.

85 Ezt követően eredetileg szerepelt: „necessitatum regni”.

86 Az eredeti szövegben is szereplő „de cetero” kifejezést az előbbi kiegészítés után az ellenőrző kéz figyelmetlenségéből benne hagyta a szövegben.

87 A kiegészítésből az ellenőrző kéz kihúzta: „bona”.

88 A cikkely mellett a margón: „placet”.

nec putamus secure etiam in bello versari posse, [6r] dum sic premimur cogitando semper et dubitando, si uxores et filios nostros incolumes domi reperiamus, bonaque nostra salva vel depredata videamus.

[13.]

Ubi vero super premissis cum D(ominationibus) V(estris) concordatum fuerit, etiam de bello cum hoste gerendo et regie maiestatis statu, tanquam patrie zelatores respondere curabimus.

MIKÓ GÁBOR

NEW PARLIAMENTARY RECORD FROM THE JAGIELLONIAN PERIOD

REMARKS ON THE HISTORY OF PARLIAMENTS BETWEEN 1507 AND 1514 AND THE MAKING OF WERBŐCZY'S *TRIPARTITUM*

The source analysed in the study is a so-called „response” (*responsio*), which was transmitted by the nobility, constituting the lower chamber of the parliament in late medieval Hungary, to the ruler and chief dignitaries seated in the upper chamber. The text was beyond doubt written during the assembly which was convoked in January 1513 because of the increasing Ottoman threat. The proposal of the barons in answer to which the *responsio* was drafted has unfortunately been lost; its content can consequently only be reconstructed from the latter. The upper chamber wanted to negotiate about a campaign to be launched against the Ottomans, but the nobility made their consent to it dependent on a number of conditions. Before all, they desired the confirmation of decrees accepted in the course of previous parliaments. These were aimed partly at guaranteeing the role of the nobility in the government of the kingdom, partly at increasing the efficiency of the judicial system. Some among the articles have preserved details from decrees which have not survived. Connected to the efforts to brush up the judicial procedure was a demand which had already been discussed in the previous parliaments, but received a much more detailed treatment in the *responsio* than ever before. The matter in case was the collection of the ancient laws of the kingdom, a task that, as stated by the decree, was entrusted late in 1512 by the king to Stephen Werbőczy. The importance of this piece of information lays in the fact that, in the absence of any concrete evidence, the date of the royal commission was in the previous literature either assigned to 1504 by way of conjecture, or not precisely defined at all.

Besides the light it sheds on a number of parliaments which were held around the turn of the 15th and 16th centuries, the response also merits analysis from the perspective of its genre. On the basis of the available source material, before all the reports of foreign ambassadors, it has long been known that in the late medieval parliaments the chief dignitaries (and together with them the king) generally met separately from the nobility, and the two bodies communicated with each other through delegations. The document presented in the study proves that the procedure was much more formalized than hitherto thought on the grounds of the foreign reports. To put it another way, the dual system of royal/baronial proposals and noble responses given thereto, which was the key feature of the diets in the post-1526 period, can now be shown to have functioned before Mohács – and in this respect the *responsio* is really unique in its kind.